

NATALIE DEPRAZ:

**HUSSERLOVA TEÓRIA INTERSUBJEKTIVITY AKO
ALTEROLÓGIA
Nové teórie a tradičná múdrosť vo svetle genetickej fenomenológie**

DEPRAZ, N.: The Husserlian Theory of Intersubjectivity as Alterology. Emergent Theories and Wisdom Traditions in the Light of Genetic Phenomenology
FILOZOFIA 62, 2007, No 5, p. 403

In this paper, I have twofold aim: First I wish to show to what extent the Husserlian Theory of Intersubjectivity can be relevant for contemporary empirical research and for ancestral wisdom traditions, both in their experiences and in their conceptual tools; and secondly I intended to rely on some empirical results and experiential mystical/practical reports in order to bring about some more refined phenomenological descriptions first provided by Husserl. The first aim will be the main concern here, while the second will only be broached by way of initial steps towards further development.

Keywords: Intersubjectivity – Altering – Empathy – Genezis

Nathalie Depraz je profesorkou filozofie, vyučovala na Université Sorbonne-Paris IV a na Collège international de philosophie v Paríži. Je spoluzakladateľkou časopisu Alter. Napísala knihy Transcendance et incarnation – le statut de l'intersubjectivité comme altérité à soi chez Husserl a Lucidité du corps – de l'empirisme transcendantal en phénoménologie.

Táto štúdia má dvojaký zámer: Najskôr chcem ukázať, do akej miery môže byť Husserlova teória intersubjektivity dôležitá pre súčasný empirický výskum a pre tradičnú múdrosť predkov – ako v skúsenostiach, tak aj v pojmových nástrojoch; následne sa budem opierať o niektoré empirické závery a skúsenostné mystické/praktické príspevky, aby som dosiahla presnejšie fenomenologické opisy, ktoré prvýkrát nachádzame u Husserla. Prvý zámer bude mojím hlavným predmetom záujmu, zatiaľ čo druhý bude iba naznačený ako začiatok pre ďalšie rozvíjanie.

Budem postupovať v dvoch fázach: najskôr ukážem Husserlov význam tým, že vyložíim jeho pôvodné pojmy: (a) egoickú subjektivitu, (b) genetickú fenomenológiu a (c) živé vcíťovanie. Mojm ďalším cieľom bude ukázať, do akej miery môže byť Husserlov pohľad na nemluvňatá/deti, živočíchy/zvieratá, pomätených ľudí/duševne chorých a iných/cudzích/neznámych¹ zaujímavý pre empiricko-vedecké koncepcie a pre praktické cesty duchovného sebarozvíjania. Dúfam, že takto dokážem 1. potvrdiť správnosť Husserlových vlastných intuícii a analýz a 2. predložiť niektoré spresnenia Husserlovho opisu týchto skúseností.

¹ Infants/children, animals/beasts, mad people/the insane, aliens/foreigners/strangers (pozn. prekl.).

V štúdiu sa budem opierať o dva hlavné Husserlove objavy: 1. subjektivita je od začiatku *intersubjektivitou*; 2. nemluvňatá, zvieratá, duševne chorí a cudzí sú subjektmi v pravom zmysle slova práve preto, že od začiatku sú *vždy už* intersubjektívnymi subjektmi. Sú to navyše limitné subjektivity, ktoré nás nútia na základe spätnej väzby rozšíriť a prehĺbiť našu vlastnú subjektivitu.

Len stručne k metodológii: Nebudem sa pokúšať premostovať priepasť medzi transcendentálnymi živými skúsenosťami v prvej osobe a empirickými experimentmi v tretej osobe, ani s praxou duchovného sebarozvíjania. Vychádzať z genetickej fenomenológie a zotrvať v nej je podľa mňa *onou* cestou, ktorá ukazuje, že nijaká priepasť nemusí byť premostovaná, pretože rôzne pohľady na rovnaký fenomén sú v skutočnosti mimoriadne konvergentné. Budem vychádzať zo svojej pôvodnej pozície – bola som vyškolená vo fenomenológii –, ale budem sledovať aj iných. Moja fenomenologická perspektíva tak bude prirodzene preniknutá, modifikovaná a oživená empirickými/vedeckými a duchovnými/praktickými perspektívami.

I. Dôležitosť Husserlovej intersubjektivity. V prvej časti sa budem zaoberať tromi pôvodnými témami: egoickou subjektivitou, genetickej fenomenológiou a živým vcitovaním.

1. Intencionálna subjektivita ako pôvodná seba-alterovaná egoická subjektivita. Budem sa zaoberať tromi hlavnými pojmami: intencionalitou, seba-alteritou a seba-alteráciou. Prvý pojem je striktne husserlovský, ďalšie dva patria k interpretácii Husserlovej intersubjektivity, ktoré som vysvetlila v jednej z predchádzajúcich prác [3].

(a) Intencionalita. Husserlov prvý hlavný objav vyústil do návrhu, ako novým spôsobom porozumieť vedomiu. Jeho rysy už nie sú karteziánske, teda vnútorné, uzavreté, substanciálne a solipsistické. Vedomie je podľa Husserla intencionálne, čo neznamená predovšetkým úmyselné a zámerné, ale jednoducho *nasmerované* na vonkajší objekt a *otvorené* svetu. Z tohto pohľadu môže byť intencionalita aktívna, alebo pasívna, vôľová, alebo pudová, pozorná, alebo afektívna, kognitívna, alebo emocionálna, statická, alebo genetická, pričom otvorené nasmerovanie naznačuje výraznú relativizáciu subjekt-objektovej polarity. Heideggerov originálny príspevok k tejto novej koncepcii vedomia spočíva v ešte radikálnejšej relativizácii, a to prehĺbením intencionality v *seba-transcendencii* pobytu, byť čisto otvorenému *svetu* bez akéhokoľvek rezídua subjektu; Merleau-Pontyho viedol jeho dôraz na *živé telo* k pred-vedomej, anonymnej a striktne funkcionálnej *imanentne vtelenej* intencionalite.²

(b) Seba-alterita. Na základe takto obnoveného chápania vedomia prostredníctvom intencionality naznačuje seba-alterita prehĺbenie, ale aj zmenu dôrazu: Zatiaľ čo husserlov-

² Veda a mysticizmus postupujú paralelne: 1. pýtanie sa na subjekt/objektovú opozíciu vo fyzike (Heisenberg, Einstein) a na dualitu subjekt/svet v tvarovej psychológii/samotvornej biológii a kladenie dôrazu na vtelený dynamický vzťah medzi nimi; 2. sproblematicizovanie duality medzi subjektom a objektom, sproblematicizovanie substanciality subjektivity, spôsobené nestálou ne-dualitou subjektu a objektu v buddhizme a seba-transcendentným vzdáním sa vlastnej subjektivity v spojení s Bohom v kresťanskej mystike.

ská intencionalita a, *a fortiori*, heideggerovská seba-transcendencia alebo Merleau-Pontyho imanencia sveta sú vonkajšie otvorenia nášho vedomia voči objektom a svetu, seba-alterita spočíva vo *vnútornom otvorení* našej egoickej subjektivity. Tá už nie je substanciálnou jednotou, ale zdá sa, že je vnútorne často seba-alterovaná. Naše živé skúsenosti, ktoré sú intencionálne (ako spomínanie, predstavovanie, reflektovanie alebo cítenie), nesú so sebou stretnutie s objektom alebo zrážku so svetom. Vo väčšine týchto prípadov odhaľujeme, že toto „Ja“ (ktoré sme považovali za jednotu) ako „minulé Ja“ sa odlišuje od nášho „prítomného Ja“; Ja ako predstavované by mohlo byť iné od nášho „skutočného Ja“; reflektujúce Ja nie je také isté ako naše „reflektované Ja“; a „cítiace Ja“ nie je podobné „cítenému Ja“.

Pôvodná seba-alterita ega je založená na intencionálnom/transcendentnom/vtelenom vedomí ako skúsenostnej podmienke, ale odhaľuje aj samotný egoický subjekt, v ktorom sídli mnohé egoické štiepenia. Navyše, seba-alterita nie je jednotný pojem. Protirečilo by to jeho samotnému významu: korešponduje s takými rozmanitými skúsenosťami Ja, že jeho význam spočíva v jeho nezjednotiteľnosti. V každom prípade však nejde o úplne rozlomenie ega v seba-alterite – ostáva *ako alterované Ja*.

Seba-alterita je dobrým nástrojom na lepšie pochopenie toho, že neexistuje výlučná alternatíva medzi ego a non-ego. Pravda je v strednej ceste, ktorá môže byť nazvaná ako seba-alterované ego. V tomto ohľade alterológia ako veda o seba-alterovanej subjektivite vytvára vnútornú alternatívu k egológii.³

(c) Seba-alterácia. Seba-alterita zostáva zatiaľ statická. Treba ju doplniť dynamikou, ktorá je jej základom, totiž seba-alteráciou. Po spomínaní, predstavovaní, reflektovaní, cítení si tieto moje vnútorné alterácie môžem uvedomiť. Takéto vedomie minulého alterovania sa rozvíja iba retrospektívne, ale moje seba-alterácie si môžem uvedomiť aj vo chvíli, keď sa stávajú. Vtedy som schopná zaoberať sa ich vlastným zrodom a ich genézou vo mne. Potom môžem pozorovať pasívne, asociatívne, afektívne, habituálne vznikanie môjho živého vteleného vedomia. Takúto genézu egoickej subjektivity nazýva Husserl hyletickou (alebo materiálnou). Hylé je synonymom pasívneho, asociatívneho, afektívneho, pudového a habituálneho a často je definovaná ako *das Ichfremde*, teda to, čo je vo vzťahu k Ja cudzie, hoci hlboko vo mne sídli: skrátka, iné vo mne, a predsa mne vlastné.⁴

2. Genetická fenomenológia ako metóda. Netreba zdôrazňovať, že genetická fenomenológia poskytuje pomerne užitočnú, striktnú, pojmovú a skúsenostnú metódu skúmania. Vysvetlím teraz jej tri hlavné črty: imanentnú genézu, transcendentálnu genézu a transcendentálny empirizmus. Prvé dve zdôrazňuje samotný Husserl, tret'ou – ako vysvetľujem v knihe o prejasnenom vtelení [4] – sa snažím pripraviť cestu pre plodný pohyb medzi empirickými a transcendentálnymi skúsenosťami.

(a) Imanentná genéza a vedecké vznikanie. Imanentná genéza egoickej subjektivity

³ Takýto pohľad konverguje na strane subjektu do veľkej miery s Eckhartovým zámkom duše a s buddhistickým stavom bez ego (egolessness), ale na strane objektu korešponduje aj s Bachelardovou ranou kritikou *chosismu*.

⁴ Seba-alterácia – ako genetický fenomenologický proces uvedomovania – je v súlade s 1. dynamikou vznikania vedomia, ktorá sa začína na subpersonálnej, nevedomej rovine a 2. s krehkou nestálosťou Ja v buddhizme.

je konkrétny pasívny proces, ktorý sa rodí v našom habituálnom a situovanom tele – čo Merleau-Ponty nazýva podľa Heada (1920) telesnou schémou a čo Husserl vyvodzuje ešte skôr (1908) ako naše kinestetické pasívne *Ja môžem*: moje *Leib* a neskôr (1918 – 1926) ako *Triebhabitualität* ([9], 418). Hoci takéto nevedomé udalosti nie sú, striktne povedané, iba fyziologickými alebo neurónovými procesmi, naznačujú dynamiku vznikania nášho živého vedomia, ktorá je blízka vznikaniu celkového vedomia vychádzajúceho z lokálnych neurónových vlastností. Takto fungujúca (*fungierend*) habituálna intencionalita obsahuje automatizovanú časť, ktorú Husserl označuje ako individuálnu *Habitualität* a kolektívne *Sedimentierung*. Avšak na rozdiel od toho, čo sa deje na neurokomputačnom stupni, kde nachádzame neurónové vlastnosti, sme schopní takéto nevedomé funkcionality *reaktívovať*, ako hovorí Husserl, aby sme si ich uvedomili.

Celkom zámerne sa pritom vyhýbam adjektívam pred-vedomé, pred-personálne, pred-noetické a *a fortiori* pred-reflexívne, pretože pochybujem o tom, že by takéto pasívny proces *predchádzal* vedomie. Lineárne časový pohľad vychádza z prílišnej dôvery k jednoduchému modelu empirickej ontogenetickej (v prípade detí) alebo fylogenetickéj (v prípade zvierat) genézy vedomia. Naproti tomu by som obhajovala časovú nelineárnosť pohybu medzi oboma rovinami.

(b) Transcendentálna genéza a metafyzika. Imanentná genéza ďalej vyžaduje, aby bola doplnená transcendentálnou genézou, ktorá sa opiera predovšetkým o fakt, že telesné vedomie nie je redukovateľné na čisté fungovanie tela ani na abstraktné reflexívne uvedomovanie. Subjektivita je skutočne vtelená, ak v nej sídli seba-transcendujúci pohyb, proces, prostredníctvom ktorého vedomie prekračuje samé seba. Seba-transcendujúce ego je práve tým, o čo ide na ceste skúsenosti, ktorou idú mystici a tí, ktorí sa riadia tradičnou múdrosťou.

(c) Hľadanie transcendentálneho empirizmu. Na základe oboch komplementárnych procesov – imanentného vznikania a transcendentálneho seba-prekročovania – navrhujem, aby sa genetická fenomenológia nazývala *transcendentálnym empirizmom*. Takýmto označením – ktoré ako prvý zaviedol Landgrebe v 40. rokoch v prenikavej práci nazvanej *Faktizität und Individuation* [11] a potom sa ho dožadoval Derrida v 60. rokoch [5] – chcem zvýrazniť dynamický pohyb medzi empirickou vedou a transcendentálnou fenomenológiou, aby som zdôraznila, ako môžu mať jedna z druhej úžitok.

3. Živé vcit'ovanie. Takéto metodologické zázemie nám poskytuje detailnejšie porozumenie kľúčovej skúsenosti Husserlovej intersubjektivity – vcit'ovania.

Budem skúmať štyri rozličné a komplementárne stupne vcit'ovania, zdôrazním prvé dva a zhrniem tretí a štvrtý stupeň:

1. pasívna asociácia môjho živého tela s tvojím živým telom,
2. imaginatívne seba-prenesenie do tvojich psychických stavov,
3. interpretatívne porozumenie teba ako iného, než som ja,
4. etická zodpovednosť voči tebe ako bytosti (radujúcej sa alebo trpiacej).

(a) Paarung. Vcit'ovanie nie je podmienené predovšetkým mojím zrakovým vnímaním tela druhého. To by znamenalo, že väčšinou by sme mali do činenia so stretnutím

dvoch vnímajúcich a reflektujúcich obrazov tela. Vcíťovanie je založené na omnoho pasívnejšej a prvotnejšej skúsenosti, ktorá sídli v našich telách (v našich telesných schémach).

Husserl má pre takéto hyletické podložie pomenovanie – hovorí o *Paarung* (párovaní). Párovanie je asociatívny proces, ktorým moje živé telo a tvoje živé telo zakúšajú podobné fungovanie našich hmatových, sluchových, zrakových, proprioceptívnych telesných foriem, nášho vteleného správania vo svete, našich afektívnych a aktívnych kinestetických habitov a aktov. Je to celostná skúsenosť živej telesnej podobnosti.

Párovanie je základný proces vcíťovania, bez ktorého by nebola možná nijaká ďalšia intersubjektívna skúsenosť, či už skúsenosť rozdielnosti (patologickej alebo nepatologickej), alebo skúsenosť zameriavajúca sa na jeden aspekt tela (skúsenosť byť tvárou v tvár alebo skúsenosť potrasenia rúk).⁵

(b) *Sich Hineinphantasieren*. Pri zakúšaní takejto celkovej podobnosti našich telesných foriem spontánne prenášam seba imaginatívne do teba. Prepadol si nepríjemným spomienkam, si potešený bdelym snením, obávaš sa zlých pocitov. Keď mi rozprávaš o takýchto psychických stavoch, hneď ich prenášam na seba, akoby boli moje. Spomínam si na podobné skúsenosti, na to, keď som mala takéto mentálne stavy, a potom som schopná vcítiť sa. *Imaginatívne seba-prenesenie* hovorí o *kooperatívnom stretnutí* našich vtelených psychických stavov, ako podľa Husserla nazval Spiegelberg druhý stupeň vcíťovania [16].

Pre tento druhý stupeň má Husserl svoje pomenovanie. Nazýva ho *sich Hineinphantasieren*. Som tu a predstavujem si, že idem tam, na miesto, kde si práve teraz ty; a naopak, ty si tu (*tam*, kam idem ja) a predstavuješ si, že ideš tam, na miesto, kde som ja (moje *tu*). Doslova si zároveň vymieňame miesta: cez imaginovanú kinestetickú telesnú výmenu sme schopní výmeny našich psychických stavov. Na druhom stupni je vtelenosť mimoriadne silná, pretože sa spolieha na konkrétnu dynamickú špecializáciu imaginovania.⁶

Ďalšie dva kroky, 3. porozumenie a komunikácia a 4. etická zodpovednosť, môžu byť sumarizované nasledovným spôsobom: Tretí krok vcíťovania si vyžaduje výraz (či už slovný, alebo bez slov) a interpretáciu, čo vedie k možnosti porozumenia (a, samozrejme, aj neporozumenia) – je to kognitívny krok. Štvrtý krok sa týka etiky, afekcie a považovania druhého za toho, kto má emócie: bolesť, radosť. Z tohto hľadiska nám tu Scheler vo *Wesen und Formen der Sympathie* s jeho rozmanitými opismi vcíťovania môže pomôcť oveľa viac než Husserl.⁷

Tieto štyri stupne nie sú chronologické, ale korešpondujú s tým, čo Gendlin nazýval *logikou zakúšania* [7]. Objavujú sa spolu v našej intersubjektívnej skúsenosti, ktorej každý krok je štruktúrovaný tým, čo Husserl nazýva živým analogizovaním (*Analogisierung*): Práve vtedy, keď iný zakúša a konštituuje mňa ako telo, ktoré je podobné jeho vlastnému telu, aj ja rovnako zakúšam a konštituujem jeho ako telo podobné mne (vonkajšia podob-

⁵ V tomto ohľade musia byť ďalej rozvinuté podobnosti a rozdielnosti medzi *Paarung* a *acoplamiento* (samotvornosť).

⁶ V tomto ohľade by mala byť ďalej rozvedená úloha, ktorú hrá imaginovanie vo vcíťovaní u Husserla a v mahájánovom buddhizme (Atiša a Šántidéva), totiž *tonglen*, skúsenosť vyrovnávania medzi mnou a druhým a vzájomná výmena miest.

⁷ Pripísanie mentálnych stavov druhým v Davidsonovom ponímaní, ako aj princíp dobročinnosti, sympatie a súcitu v buddhizme sú kľúčovými vodidlami, ktoré vytvárajú základný horizont týchto stupňov pre to, aby sa mohli rozvinúť ako také.

nosť); avšak konštituujuć mňa ako telo mi druhý odhaľuje moje telo ako objekt, ktorý obývam ako habituálne a nereflexívne živé telo; keď konštituujem telo druhého ako habituálne a nereflexívne živé telo, odhaľujem druhému jeho telo ako subjekt, ktorý ho má tendenciu objektivovať (vnútorná podobnosť).

Intersubjektivita sa javí ako *vzájomné objavovanie*: Cez vlastné vtelenie druhého sa stávame úplne vtelenými a uvedomujeme si konštitutívnu zahalenosť a zabudnutosť našich fungujúcich živých tiel práve vtedy, keď si to druhý uvedomuje [3].

II. Limitné subjekty nám pomáhajú odhaľovať našu vlastnú subjektivitu ako seba-alterovanú subjektivitu.⁸ V neskorých rukopisoch Husserl často spomína spolu nemluvňatá/deti, živočíchov/zvieratá, pomätených ľudí/duševne chorých a cudzích/iných/neznamých ako protipóly toho, čo nazýva normálnou subjektivitou (dospelý, ľudský, duševne zdravý/rozumný a patriaci k známemu novodobému prostrediu). Tieto abnormálne subjekty však nie sú horšie. Husserlova teória normality/abnormality nie je normatívnou teóriou, ktorá by mala vytvárať hierarchiu hodnôt. Steinbock správne poznamenáva: „Pojmy, ktoré Husserl používa ako kontrasty k výrazom *normal* a *Normalität*, sú: adjektívna forma *anomal* a substantívna forma *Anomalität*. Je známe, že termíny *anomal* a anglicky *anomalous* sa nesprávne odvodzujú z negácie gréckeho *nomos* a z latinského *norma* (znamenajúcich pravidlo alebo zákon). *Anomal* je však vytvorené z gréckeho *an-omalous* (znamenajúceho doslova nerovnakosť, to, čo nie vyrovnané, rovné). Na rozdiel od súčasného používania bola anomália (z *anomalía*) len opisným pojmom a nevyjadrovala normatívnu negáciu normálneho, totiž abnormálne“ ([17], 132; [2], 81).

Nemluvňatá, zvieratá, pomätení ľudia a iní – bez toho, aby išlo o deficitné subjekty, ktorým by niečo chýbalo – sú generatívnymi subjektmi, ktoré nám umožňujú a nútia nás spoznať a oboznámiť sa s našimi neznámymi dimenziami a s novými horizontmi nášho sveta. Obohacujú nás a rozširujú náš svet. Ako generatívne subjekty v nás vytvárajú nové pohľady; ako limitné subjekty, nazývam ich tak podľa Husserla (*Limes-Subjekte*), pripravujú cestu neohraničenosti mojej vlastnej egoickej subjektivity.

Sústredím sa na tieto štyri typy limitných generatívnych subjektov. Budem však mať na pamäti aj iné subjekty, ktoré by sme k nim mohli pridať a opísať ich z podobnej perspektívy: spiace, snívajúce subjekty; choré, nezdravé, chudorľavé, vyčerpané, zmorené subjekty; ale aj milujúce, vášnivé, radostné subjekty. Všetky sú príkladmi toho, ako sa môže naša subjektivita v akomkoľvek momente vnútorne zmeniť, de-centrovať, inými slovami, seba-alterovať.

1. Nemluvňatá. Budem sa opierať o rukopis, ktorý Husserl nazval *Das Kind. Die erste Einführung* ([9], 604 – 608). Na jeho štyroch stranách sa hovorí o tom, že nemluvňa má *vždy už* horizont sveta. Nemluvňa je od začiatku afikované hyletickými dátami a má pudovú habitualitu. Nie je ničím nediferencovaným, solipsistickým, primordiálnym a chaotickým, ako sa domnievali Merelau-Ponty a Wallon. S cieľom zdôrazniť veľmičasné rozlíšenia, ktorých sú nemluvňatá schopné, hovorí Husserl o *Urkind* (pôvodné dieťa). *Urkind* však nie je špekulatívny výraz, keďže rukopis pregnantne rozlíšil medzi *das mutterleibliche Kind* (dieťa v lone matky), ktoré už má kinestetické vnemy, *das Wickelkind* (dojča) a *das Neugeborene* (novorodenec), ktoré už má hnačné habity z obdobia tehotenstva a od samého

⁸ Detailnejšiu analýzu pozri in: *Lucidité du corps* [4], štvrtá časť *L'animal, l'enfant, l'aliéné, l'étranger: Quelle altérologie?*

počiatku vníma svet. Novorodenec má teda zložité afektívne a kinestetické vedomie, ale Husserl popiera, že by mohol disponovať rozvinutou časovosťou (spomínaním či retenciou) alebo reflexiou.

Čo sa týka vciťovania, matka tu hrá dôležitú úlohu. Pre nemluvňa je od začiatku vizuálnou a hmatovou jednotou, hoci nemluvňa ju zakúša ako živé telo, a nie ako telo-objekt. Vciťovanie medzi nemluvňat'om a matkou sa začína pomerne skoro (u dojčat'a) počas prvých mesiacov, ale toto vciťovanie nie je založené na objektivujúcej intencionalite – je to pasívna, latentná, pudová, afektívna a slepá intencionalita, ako ju nazýva Husserl. Neznamená to, že medzi matkou a nemluvňat'om neexistuje diferenciácia, ale rozlíšenie medzi Ja nemluvňat'a a Ja matky nie je objektívne. Navyše, takéto vciťovanie je nanajvýš afektívne. Pôvodná genéza kinestetického a afektívneho vedomia sveta a skoré pasívne, pudové, afektívne vciťovanie sú vlastne dve črty, ktoré majú pomerne blízko k Sternovej analýze vznikajúceho Ja a jeho afektívneho naladenia [18].

Hoci Husserl neuvádza mnoho detailov o spôsobe vciťovania nemluvniat, aspoň v jednom momente trvá na dôležitosti napodobňovania:

„In der Vergemeinschaftung, die schon ganz ursprünglich und in jedem *von der Kindlichkeit an menschliches Leben ausmacht, spielt die Nachahmung eine ständige grosse Rolle... Die menschlichen Kinder wachsen und werden zur Reife hin durch Nachahmung und durch Belehrung...*“ ([9], 630 – 631)⁹

Meltzoffov bohatý materiál o neviditeľnom napodobňovaní u nemluvniat [12] nám poskytuje veľmi dobré východisko pre detailnejšiu analýzu skúsenosti ich pôvodne napodobňujúceho vciťovania.

2. Zvieratá. V neskorých rukopisoch z 30. rokov nachádzame u Husserla veľa roztrúsených náznakov týkajúcich sa zvierat. Aby som načrtla rozličné črty jeho koncepcie, začnem krátkymi citátmi:

„Auch das Tier hat so etwas wie eine *Ichstruktur*... Tiere, animalische Wesen, sind wie wir Subjekt eines Bewußtseinslebens, in dem ihnen in gewisser Weise auch ‚Umwelt‘ als die ihre in Seinsgewißheit gegeben ist“ ([9], 177).¹⁰

„Die Tiere finden wir in unserer Welt vor durch eine Einfühlung, die eine assimilierende Abwandlung der mitmenschlichen Einfühlung ist.“¹¹

„Wir verstehen aber Tiere auf dem Umweg über das Menschenverstehen.“¹²

„Schon bei Tieren: sich wechselseitig verstehen und als ‚Ich‘ die Wünsche, die Wollungen des anderen Ich verstehen, die auf ‚mein‘ Ichverhalten gehen – so wechselseitig, und das im aufeinander Gerichtetsein und schon bewußt auf mitteilenden Ausdruck für den Anderen gerichtetsein. Wie die Köhlerschen Affen im Miteinander, in ihren höflichen Begrüssungen, in ihren Spielen als miteinander spielen“ ([9], 478).¹³

⁹ Funktion der Nachahmung. „V zospoločenšteni, ktoré už od začiatku, *od detstva* vytvára ľudský život, *hrá napodobnenie dôležitú a neustále veľkú úlohu... Deti rastú a dospievajú napodobňovaním a učením...*“

¹⁰ „Aj zvieratá má niečo také, ako je *štruktúra Ja*... Zvieratá, animálne bytosti, sú také ako my, sú subjektmi vedomého života tým, že im je určitým spôsobom dané aj ‚okolie‘, a to ako ich okolie v bytostnej istote.“

¹¹ Ms. C 11 III, s. 15 – 16. „Zvieratá nachádzame v našom svete prostredníctvom vciťovania, ktoré je asimilujúcou obmenou vciťovania medzi ľuďmi.“

¹² Ms. K III 18, s. 39. „Zvieratám však rozumieme okľukou, na základe porozumenia medzi ľuďmi.“

¹³ „Vzájomné porozumenie medzi zvieratami, to že ako ‚Ja‘ rozumejú želaniam, chceniam iného Ja,

1. Zvieratá sú egoické subjekty v plnom význame tohto slova. Podľa Husserla to znamená, že majú živé skúsenosti, intencionálne vedomie a vedomie sveta.

2. Ako ľudské bytosti máme skúsenosť so zvieratami prostredníctvom vciťovania. Vciťujeme sa do nich, čo znamená aj to, že aj ony sa vciťujú. Pripisujeme im preto psychické, kognitívne alebo afektívne stavy.

3. Zvieratá však zakúšajú aj rozličné formy vnútorného vciťovania. Husserl tu spomína zdvorilé pozdravy a hru, ktoré hovoria o vzájomnom porozumení. Tu je vhodné citovať Merleau-Pontyho: „Ce qui existe, ce ne sont pas des animaux séparés, mais une inter-animalité“ ([13], 247).¹⁴

Husserl na rozdiel od Gallupa [6] netvrdí, že zvieratá majú schopnosť uvedomenia si seba, aj keď im priraduje ego a intencionálne vedomie sveta. No na rozdiel od Povinelliho [14] a v súlade s Gallupom takéto nereflexívne vedomie podľa neho celkom stačí na to, aby mali vciťovanie, či už vciťovanie do ľudských bytostí, alebo ich vzájomné vciťovanie. Husserl je v konečnom dôsledku podobne ako de Waal [19] veľmi citlivý na diferencované a rozmanité formy vciťovania medzi zvieratami.

Okrem nemluvniat a zvierat podáva Husserl vysvetlenie dvoch ďalších generatívnych a limitných subjektív: duševne chorých a iných subjektov. Nemluvňatá a zvieratá svedčia o hyletickom a kinestetickom – teda imanentnom – nereflexívnom, no vysoko afektívnom vedomí a o včasne diferencovaných formách vciťovania. Preto práve pasívne a habituálne seba-alterované subjekty vyvolávajú formy intersubjektivity ako *medzi-afekcie*. Naproti tomu duševne chorí a iní predstavujú hyperreflexívne seba-alterované ego a v konečnom dôsledku viac lebo menej porušené formy vciťovania.

3. Duševne chorí. Ako predtým, aj teraz začnem dvoma citátmi z Husserla:

„Jeder kann verrückt werden, und ich selbst kann mein Verrücktwerden vorstellen, wenn ich schon Andere in einstimmiger Erfahrung habe und mir entsprechend denke, daß meine Erfahrungseinheiten sich auflösen, daß wieder sich solche bilden...“ ([9], 32).¹⁵

„Können nicht alle verrückt werden, und wäre es nicht möglich, daß überhaupt viele reine Subjekte für sich sind, aber in einem weltlosen Leben, somit ohne alle Gemeinschaft, die offenbar eine gemeinsam konstituierte Welt voraussetzt? (...) Dann wäre... eine Vielheit von solipsistischen egos...“ ([9], 32).¹⁶

Pre Husserla je skúsenosť duševne chorých (a paradigmaticky, avšak nie výlučne, schizofrenických ľudí) veľmi často hlboko vedomým rozštiepením ich jednotného egoického vedomia. V tomto zmysle sú to exemplárne seba-alterované subjekty. Takáto seba-alterita však nie je pasívna a habituálna ako v prípade nemluvniat a zvierat; je značne reflexívna v tom zmysle, že duševne chorí si často svoj stav plne uvedomujú, hoci sa nedokážu vyhnúť psychotickému delíriu alebo záchvatu pomätenosti tým, že ho očakávajú.

vychádza z ‚môjho‘ správania – je to vzájomné porozumenie, a to vo vzájomnom nasmerovaní a už vedomie v nasmerovaní na výraz, ktorý je adresovaný inému. Ako keď sú spolu köhlerské opice, keď sa zdvorilo zdravia, keď sa spoločne hrajú.“

¹⁴ „To, čo existuje, nie sú oddelené zvieratá, ale istá inter-animálnosť.“

¹⁵ „Každý sa môže pomiasť a ja sám si môžem svoje pomätenie predstaviť, ak už iných zakúšam v súhlasnej skúsenosti a v súlade s tým mám na mysli to, že moje skúsenostné jednoty sa rozplývajú a opäť sa vytvárajú...“

¹⁶ „Nemohlo by sa stať, že sa všetci pomätieme, že by mnohé čisté subjekty boli pre seba, avšak žili by bez sveta, a teda bez spoločenstva, ktoré zjavne predpokladá spoločne konštituovaný svet?... Potom by to bola... mnohosť solipsistických ja...“

Husserl tvrdí, že 1. takéto rozštiepenie ich ego nie je nezvratné a že 2. každý môže v rámci svojho vedomia takéto rozštiepenie zakúsiť. Pomätenie teda nie je skúsenosť, ktorá ma nevyhnutne izoluje od ostatných. 1. Normálnu myseľ si môžem obnoviť a 2. druhý to môže zakúšať tak, ako to zakúšam ja.

Oproti tradičnému názoru, ktorý trvá na izolovanosti psychotických ľudí, Husserl vyzýva, aby sme brali do úvahy najmenej dve rôzne formy intersubjektivity: 1. medzi duševne chorými a 2. medzi duševne zdravými a duševne chorými ľuďmi.

Keď duševne chorí schizofrenickí ľudia zakúšajú radikálne rozštiepenie (*Ichspaltung*), majú sklon utiahnuť sa do seba. Na rozdiel od *normálnych* rozštiepení (spomínanie, predstavovanie, reflexia), ktoré sú pre nás hodnotným zdrojom pri stretnutiach s inými, schizofrenická seba-alterácia prináša efekt paradoxného uzavretia, ktoré je akýmsi radikalizovaným solipsizmom. Ako poznamenáva Husserl, intersubjektivita medzi duševne chorými je teda pravým spolu-solipsizmom. Každá duševne chorá osoba žije vo svojom vlastnom monadickom svete s podobnými poškodeniami, nie je však neschopná ho komunikovať.

Psychóza však nie je výlučne izolujúca skúsenosť. Najnovšie psychiatrické práce ([1]; [10]; [8]) kladú dôraz na vcitujúcu intersubjektivitu medzi duševne zdravým a duševne chorým, medzi psychiatrom a jeho pacientom. Ako tvrdil už Husserl, každý sa môže pomiať. V genetickej perspektíve teraz zdôrazňuje proces pomätenia z opačného hľadiska, teda ako proces možného uzdravenia. Keďže môžem kedykoľvek zakúsiť takúto radikálnu seba-alteráciu a keďže denne zakúšam viacero relatívnych alterujúcich rozštiepení pri predstavovaní a reflexii, mám schopnosť hlboko sa vcítiť do duševne chorého. Takáto genéza pomätenia vo mne konštituuje skúsenostnú podmienku môjho vcítania do duševne chorých ľudí.

4. Iní. Na záver by som rada vysvetlila celkový rozsah Husserlovej teórie intersubjektivity a v krátkosti preto načrtnem ten druh intersubjektivity, ktorý sa objavuje vtedy, keď sa do popredia dostáva skúsenosť cudzích/neznámych/iných.

Zatiaľ čo nemluvnatá a zvieratá sa spájajú predovšetkým s prvým stupňom vcitovania, ktorý som už spomenula (teda *Paarung*, párovanie ako vtelená pasívna asociácia), a psychotickí schizofrenickí ľudia s druhým stupňom (teda s *Hineinphantasieren*, s imaginatívnym seba-prenesením), iní odhaľujú priestor osobnej komunikácie aj emocionálne založenej etiky. Podobne ako nemluvnatá, zvieratá a duševne chorí, aj iní prispievajú k rozšíreniu mojej vlastnej subjektivity. Na rozdiel od nich sú iní *vždy už* inkorporovaní v spoločnom kultúrnej a historicky sedimentovanom horizonte sveta.

Ako subjekt neožívujem cez vcitovanie do nemluvniat alebo zvierat iba svoje vlastné afektívne kinestetické alebo habituálne primitívne (ontogenetické alebo fylogenetické) vedomie ani neotváram seba iba možným imaginatívnym priestorom pomätenia, ale je mi daný zložitý kultúrny, historický a spoločenský svet. Husserl uvádza pomerne podrobné opisy *Heimwelten* a *Fremdwelten*. Iné vedomie je hlboko spoločenské a historické, tak, ako ja som subjektom istého historicky sedimentovaného spoločenstva.

Intersubjektívne vcitovanie je teda v tomto prípade trans-individuálne, presahuje vzťah tvárou v tvár a núti ma hovoriť o spoločných skúsenostiach ako takých. Vzhľadom na predchádzajúce aj budúce generácie, ako už dávno upozorňoval Schutz [15], zakúšam seba-potvrdenie aj seba-prekročenie. Seba-alterácia teda znamená generatívnu seba-transcendenciu môjho ohraničeného Ja, ktorá patrí k neohraničenému reťazcu generácií.

Na záver: Nemluvnatami, zvieratami, duševne chorými a inými som zdôraznila stupne

vcit'ovania: 1. pasívne asociovanie ako hyleticko-kinestetické vcit'ovanie v prípade prvých dvoch; 2. spacializované imaginatívne vcit'ovanie v treťom prípade a 3. osobné, spoločenské, historické, etické vcit'ovanie v poslednom prípade. Zameranosť na ten alebo onen stupeň z tak mnohovrstvového husserlovského vcit'ovania poskytuje spätnú väzbu mojej vlastnej subjektivity. Tieto viacvrstvové alterujúce skúsenosti jej v mnohom prinášajú úžitok, keď je seba-alterovaná rôznymi spôsobmi, teda prostredníctvom hyletickej kinestézy, spomínania/predstavovania alebo spoločnej historickosti.

LITERATÚRA

- [1] BLANKENBURG, W.: *Der Verlust der natürlichen Selbstverständlichkeit. Ein Beitrag zur Psychopathologie Symptomarmer Schizophrenien*. Stuttgart: Ferdinand Enke 1971.
- [2] CANGUILHEM, G.: *Le normal et le pathologique*. Paris: PUF 1966.
- [3] DEPRAZ, N.: *Transcendance et incarnation. Le statut de l'intersubjectivité comme altérité à soi*. Paris: Vrin 1995.
- [4] DEPRAZ, N.: *Lucidité du corps. De l'empirisme transcendantal en phénoménologie*. Dordrecht: Kluwer 2001.
- [5] DERRIDA, J.: *Le problème de la genèse dans la philosophie de Husserl*. Paris: PUF 1997.
- [6] GALLUP Jr., G.: Self-awareness and the Emergence of Mind in Primates. In: *American Journal of Primatology*, 2, s. 237 – 248.
- [7] GENDLIN, E.: *Experiencing and the Creation of Meaning: A Philosophical and Psychological Approach to the Subjective*. Glencoe: Free Press, 1962, reissued by Evanston: Northwestern UP 1997.
- [8] GRIVOIS, H.: *Naître à la folie*. Paris: Les empêcheurs de tourner en rond 1992.
- [9] HUSSERL, E.: *Analysen zur passiven Synthesis*, Hua XI. The Hague: Martinus Nijhoff 1966.
- [10] KIMURA, B.: *Écrits de psychopathologie phénoménologique*. Paris: PUF 1992.
- [11] LANDGREBE, L.: *Faktizität und Individuation*. Hamburg: F. Meiner 1982.
- [12] MELTZOFF, A. N. – MOORE, M. K.: „Infants“ Understanding of People and Things: From Body Imitation to Folk Psychology. In: BERMUDEZ, J. – MARCEL, A. – EILAN, N. (ed.): *The Body and the Self*. Cambridge, MA: MIT Press 1995.
- [13] MERLEAU-PONTY, M.: *La nature*. Paris: Seuil 1995.
- [14] POVINELLI, D. J.: Can animals empathize? Maybe not. In: *Scientific American*, 9, s. 67 – 75.
- [15] SCHÜTZ, A.: *Collected Papers II*. The Hague: Martinus Nijhoff 1964.
- [16] SPIEGELBERG, H.: Phenomenology through vicarious experiences. In: *Doing Phenomenology: Essays on and in Phenomenology*. 1971, s. 35 – 54.
- [17] STEINBOCK, A.: *Home and Beyond. Generative Phenomenology after Husserl*. Northwestern UP 1995.
- [18] STERN, W.: *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books 1985.
- [19] DE WAAL, F.: *Good Natured. The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1996.

Z anglického originálu *The Husserlian Theory of Intersubjectivity as Alterology*. In: *Journal of Consciousness Studies*, 8, č. 5 – 7, 2001, s. 169 – 178 preložila Jaroslava Vydrová. Prekladateľka ďakuje za konzultácie pri prekladaní PhDr. Ľubici Hábovej, CSc.

Preklad vychádza so súhlasom autorky a redakcie časopisu.

Preklad vznikol ako súčasť grantovej úlohy VEGA 2/6149/26.